

Надія Юріївна Брижак,

асистент кафедри педагогіки початкового навчання Мукачівського державного університету

РОЛЬ І МІСЦЕ КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті розкривається роль і місце краєзнавчої роботи у навчально-виховному процесі учнів початкової школи. Проаналізовано реалізацію краєзнавчої роботи в навчальних програмах початкової школи та виховній роботі.

***Ключові слова:** краєзнавча робота, навчально-виховний процес, учні початкової школи.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах модернізації системи загальної освіти, що ґрунтується на засадах особистісно зорієнтованого та компетентнісного підходів важливою умовою є готовність майбутніх учителів до цілісного бачення дитини і сприяння її всебічному розвитку та набуттю ключових компетентностей. Майбутні вчителі мають бути готовими виховувати і навчати дитину, визначати й ефективно розвивати її індивідуальні особливості, можливості та потреби. Це стосується і майбутніх учителів, які будуть працювати з учнями початкової школи. Щоб зацікавити учнів початкових класів вивченням рідного краю, викликати в них позитивне ставлення та любов до Батьківщини, краси її неповторної природи, зберігати найкращі здобутки науки і культури, пишатися своєю історією, вмотивувати необхідність та значущість знань про рідний край як неповторного засобу міжкультурного спілкування у початковій школі важливо проводити краєзнавчу роботу. Адже дитина повинна починати усвідомлювати національне з колиски, дитячого садка, початкової ланки освіти через казку і пісню, народний звичай та традицію, любов і повагу до рідного дому.

На думку І. Франка, добре поставлена краєзнавча робота в школі “надає змогу докладно ознайомитись зі своїм краєм та всією Батьківщиною... Адже це перший ступінь, перша прикмета раціональної освіти – знати своє найближче оточення, знати минуле і сучасне свого народу та відчувати себе живим і свідомим членом живого, свідомого, об’єднаного організму” [3].

Зміст, форми, методи та всі залучені навчальні засоби виконання такої роботи повинні сприяти вихованню духовно багаті особистості у пізнанні рідного краю і народу. Набуті знання мають застосовуватись не лише для спілкування, а й для вирішення певних потреб власної життєдіяльності. Проте ефективність здійснення краєзнавчої роботи майбутніми вчителями залежить від їхніх знань про таку роботу у навчально-виховному процесі дітей молодшого шкільного віку. На наш погляд, розгляд цього питання в межах дослідження надасть можливість визначити реальний стан і встановити перспективи подальшого формування готовності майбутніх учителів до краєзнавчої роботи з учнями початкової школи та передбачити можливі труднощі й ускладнення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. Проблема визначення ролі і місця краєзнавчої роботи у навчально-виховному процесі учнів початкової школи займались багато науковців. Серед них – О. Лиховид, В. Матіяш, Т. Міщенко, В. Обозний, О. Пірожкова, Ю. Руденко, М. Стельмахович, В. Струманський та ін.

Метою статті є визначення місця і ролі краєзнавчої роботи у навчально-виховному процесі учнів початкової школи.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Оскільки період навчання дитини в початковій школі є початком особливої навчальної діяльності, що вимагає від дитини не лише значного розумового напруження, а й більшої фізичної витривалості, вольових зусиль, новий зміст Державного стандарту початкової загальної освіти укладено відповідно до мети початкової школи з урахуванням пізнавальних можливостей

та потреб учнів початкових класів. Він визначає зміст загальної початкової освіти, спрямовує навчально-виховний процес на формування і розвиток духовно-моральних та інтелектуальних цінностей молодших школярів [4].

В основу інваріантної складової змісту початкової загальної освіти покладено такі освітні галузі: “Мови і літератури”, “Математика”, “Природознавство”, “Суспільствознавство”, “Мистецтво”, “Технології”, “Основи здоров’я і фізична культура”, вивчення яких спрямовується на формування ключових та предметних компетентностей учнів початкових класів. Реалізація освітніх галузей відбувається через навчальні предмети, що подані у таблиці.

Таблиця – Відповідність між освітніми галузями Державного стандарту початкової загальної освіти та навчальними предметами, через які вони реалізуються

Освітня галузь	Навчальні предмети
Мови і літератури	Українська мова (навчання грамоти: мова та читання). Російська, інша мова національної меншини (навчання грамоти: мова і читання). Українська мова у школах з навчанням російською чи іншою мовою національної меншини. Іноземна мова
Математика	Математика
Природознавство	Природознавство
Суспільствознавство	Я у світі (викладання розпочнеться у 3-х класах з 2014/15 навчального року)
Здоров’я і фізична культура	Основи здоров’я Фізична культура
Технології	Трудове навчання Сходинки до інформатики
Мистецтво	Образотворче мистецтво Музичне мистецтво або інтегрований курс “Мистецтво”

Ми погоджуємось із думкою О. Лиховид, що краєзнавча робота з учнями початкової школи полягає у поєднанні урочної та позакласної роботи. Процес формування краєзнавчих знань треба здійснювати поетапно, ураховуючи програми викладання природничих дисциплін і додаючи різноманітні позакласні форми роботи, які мають поглибити й урізноманітнити становлення краєзнавчої компетентності учнів [1].

Відповідно до базового навчального плану краєзнавчі знання отримують учні початкової школи під час вивчення навчальних предметів “Природознавство”, “Я у світі”, “Трудове навчання”, інтегрованого курсу “Мистецтво” (або навчальних предметів “Образотворче мистецтво” і “Музичне мистецтво”). Усі навчальні дисципліни вивчаються з 1 по 4 клас, окрім “Я у світі” (3, 4 клас). Аналіз навчальних програм із цих дисциплін свідчить, що вагомішу роль для краєзнавчої роботи відіграють навчальні дисципліни “Природознавство” та “Я у світі”. Проаналізуємо, як реалізується краєзнавча робота в їх навчальних програмах у кожному класі.

У першому класі в межах вивчення навчального предмета “Природознавства” упродовж 10 годин (10 уроків) вивчається розділ “Рідний край”, засвоївши який, учень має знати назву свого міста (села); домашню адресу; називати водойми рідного краю; пам’ятки природи в рідному краї; 2–4 представників вивчених систематичних груп об’єктів живої природи своєї місцевості (дикорослі (лікарські рослини), культурні рослини; дикі, свійські тварини; гриби; рослини та тварини, занесені до Червоної книги України); пояснює господарське значення лісів, культурних рослин, свійських тварин своєї місцевості; значення праці людей своєї місцевості; знаходить необхідну інформацію з додаткових джерел знань про природу свого краю й обговорює отриману інформацію; формулює висновки про необхідність захищати рослин і тварин рідного краю; спостерігає за життям тварин; досліджує особливості природи рідного міста (села).

При вивченні розділу “Моя країна – Україна” учень набуває уявлення про карту України й умовні позначення на ній рівнин, гір, річок, морів; знає назву Батьківщини, столицю України, назви (2–3) морів, гір і найбільших річок України; знаходить на карті України рівнини, гори, водойми.

Окрім того, учні мають реалізувати міні-проект “Моє улюблене місце відпочинку на природі в місті (селі)”, виконати дослідницький практикум “Чим славиться моє місто (село)” та практичну роботу “Ознайомлення з колекцією гірських порід рідного краю”.

У другому класі при вивченні розділу “Природа восени” навчального предмета “Природознавство” учні наводять приклади перелітних та осілих птахів своєї місцевості; тварин, які змінюють забарвлення хутра, готують запаси кормів, готуються до зимової сплячки; однорічних і багаторічних рослин своєї місцевості; називають водойми рідного краю; розпізнають найпоширеніші плоди та насіння рослин своєї місцевості; отруйні й їстівні гриби своєї місцевості; описують особливості рослин, поведінку тварин своєї місцевості восени; спостерігають за погодою свого краю восени.

У третьому класі, вивчаючи розділ “Рослини, тварини і середовища їх існування” навчального предмета “Природознавство”, учні набувають знання про способи розмноження рослин, рослини та тварини рідного краю, які потребують охорони, а також про правила поведінки у природі й умови розвитку рослин; наводять приклади квіткових і хвойних рослин своєї місцевості, культурних рослин своєї місцевості, найпоширеніших диких тварин своєї місцевості, свійських тварин своєї місцевості; описують зовнішній вигляд, характерні особливості представників комах, риб, птахів, звірів (на прикладах та своєї місцевості); характеризують органи рослини, значення диких і свійських тварин у житті людини (на прикладі своєї місцевості); проводять спостереження під час екскурсії “Різноманітність рослин і тварин рідного краю”.

Вивчаючи розділи “Людина в суспільстві” та “Людина і світ” навчального предмета “Я у світі” учні усвідомлюють свою належність до українського суспільства, необхідність толерантного ставлення між людьми; формують уявлення про державну символіку України, природні багатства країни, свою приналежність до України; виявляють інтерес до пізнання минулого та сучасного України, участі у відзначенні пам’ятних подій, державних і народних свят; накопичують матеріали з теми, оформлюють їх в альбом, портфолію тощо; виявляють патріотичні почуття, шанобливе ставлення до символів держави.

У четвертому класі краєзнавчі знання учні набувають при вивченні розділу “Наша батьківщина – Україна”, що передбачає вивчення розташування України на карті світу, півкуль та Європи, корисних копалин рідного краю, схеми будови річки, значення лісів для людини, особливості пристосування тварин і рослин до життя в умовах степу, значення ґрунту в житті живої природи. Учні навчаються працювати з атласом та контурною картою; характеризувати природні зони; називати штучні і природні водні об’єкти, природні зони України, заповідні території, представників рослинного та тваринного світу природних зон, представників рослинного і тваринного світу гір; показувати найбільші річки України, Чорне та Азовське моря, свою область, найбільші гори, рівнини і височини України, природні зони, Кримські гори та Карпати, заповідники і національні парки.

Ключовим нормативним документом у сфері освітньої політики щодо виховання учнів початкової школи є наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 31.10.2011 р. № 1243, яким затверджено “Основні орієнтири виховання учнів 1–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України”. Відповідно до цього документу визначено необхідність створення цілісної моделі виховної системи на основі громадянських та загальнолюдських цінностей згідно з такими ключовими лініями: ціннісне ставлення до себе; ціннісне ставлення до сім’ї, родини, людей; ціннісне ставлення до праці; ціннісне ставлення до природи; ціннісне ставлення до культури і мистецтва; ціннісне ставлення особистості до суспільства та держави [2].

Особливу роль для краєзнавчої роботи з учнями початкової школи відіграє зміст виховної діяльності за ключовою лінією “ціннісне ставлення особистості до суспільства і держави”. У першому класі вона реалізується у такому тематичному змісті краєзнавчого характеру: “Та земля мила, де мати народила”, “Моя рідна Україна”, “Символи моєї держави”, “Знай і поважай Герб, Прапор і Гімн своєї Батьківщини”, “Ми – українці”, “У країні рідної мови”, “Мова”, “Наша мова – солов’їна”. У другому класі: “Наша Вітчизна – Україна”, “У нас одна Батьківщина – наша рідна Україна”, “Ми – українці”, “Я

– син своєї землі”, “Українці за кордоном”, “Славетні українці”, “Кожному миле його слово рідне”. Третій клас: “Я – маленький громадянин”, “Ми всі – єдина сім’я”, “Чи знаєш ти свій край?”, “Древня столиця України”, “Легенди нашого краю”, “Вулицями рідного міста (села)”, “Година пам’яті”, “Моральні цінності мого народу. Традиції поваги, турботи, співчуття й допомоги людям”, “Моя мала Батьківщина”, “Мій рідний край”, “Рід, родина, рідня”, “Моя рідна вулиця”, “Пам’ятаймо героїв”, “Мої права та обов’язки”, “Дитяча праця і права дитини”. Четвертий клас: “Одна-єдина на цілім світі...”, “Я – громадянин України і пишаюсь цим”, “Люби і знай свій рідний край”, “Люди, які прославили мій край”, “Сторінки історії мого міста (села)”, “І живе калина на папері”, “Всі народи України живуть в злагоді та мирі”, “Шануймося, бо ми того варті”.

Оскільки у молодшому віці у дітей домінує образне мислення, то найбільш характерними для краєзнавчої роботи у виховному процесі є такі форми діяльності: ситуаційно-рольова гра, сюжетно-рольова гра, гра-драматизація, інсценування, гра-бесіда, гра-мандрівка, екскурсія, ігрова вправа, колективне творче панно, бесіда, тематичний зошит, ранок, свято, усний журнал, групова справа, оформлення альбому, уявна подорож, конкурси, ігри, школа ввічливості, демонстрація, розповідь, моделювання, вікторина, екскурсія, виставка малюнків, операція-рейд, виставка-ярмарок, перекличка повідомлень, добродійна акція, хвилини з мистецтвом, година спостереження, година милування, спортивні змагання, козацькі забави, театральна вистава, ляльковий театр, ведення літопису класного колективу, веселі старти, естафети, догляд за рослинами та тваринами [2].

Висновки. Отже, краєзнавча робота з учнями початкової школи проводиться як під час організації навчальної (міжпредметна основа), так і виховної роботи, що сприяє успішному виконанню одного з основних завдань сучасної школи, а саме, формуванню у молодших школярів громадянських, ключових та предметних компетентностей, інтересу до своїх родинних і національних витоків, прагнення продовжувати традиції свого народу,

самостійності у здобутті краєзнавчих знань, розвитку пізнавальних інтересів до батьківського роду, рідної природи, материнської мови та пісні. Здійснений вище аналіз місця і ролі краєзнавчої роботи у початковій школі визначив, що майбутній учитель повинен знати: положення основних нормативних документів, у яких відображено зміст краєзнавчої роботи з учнями початкової школи; основи різносторонніх фактичних знань про рідний край; історію розвитку та сучасні аспекти краєзнавства; психолого-педагогічні можливості краєзнавства.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Подальші наші дослідження будуть стосуватися особливостей підготовки майбутніх учителів до краєзнавчої роботи з учнями початкової школи.

Список використаної літератури

1. Лиховид, О. Р. Організаційно-практичні аспекти краєзнавчої підготовки вчителя загальноосвітньої школи / О. Р. Лиховид // Гуманітарний вісник ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди” : збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2012. – Випуск 24. – С. 187–191.
2. Основні орієнтири виховання учнів 1–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів : наказ від 31.10.2011 р. № 1243 // Вихов. робота в шк. : наук.-метод. журн. – 2011. – № 12. – С. 2–26.
3. Франко, І. Зібрання творів у 50-ти томах / І. Франко. – К., 1986. – Т. 46. – С. 116.
4. Щодо інструктивно-методичних рекомендацій із базових дисциплін : лист МОНмолодьспорту від 01.06.2012 р. № 1/9-426 // Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. – 2012. – № 17/18. – С. 17–61.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Романишина Л. М.

Стаття надійшла до редакції 13.02.2013.

Брижак Н. Ю. Роль и место краеведческой работы в учебно-воспитательном процессе учащихся начальной школы

В статье раскрывается роль и место краеведческой работы в учебно-воспитательном процессе учащихся начальной школы. Проанализирована реализация краеведческой работы в учебных программах начальной школы и воспитательной работе.

Ключевые слова: краеведческая работа, учебно-воспитательный процесс, учащиеся начальной школы.

Brizhak N. Y. The role and place of region-specific work in educational process of elementary school

The article reveals the role and place of region-specific work in the educational process of elementary school. The implementation of region-specific work into curriculum of elementary school and educational work has been analysed.

Keywords: region-specific work, educational process, pupils of elementary school.